

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Шадиева Г.М

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори, и.ф.д.

Аннотация: Мақолада рақамли иқтисодиёт унинг мазмун моҳияти, аҳамияти тўғрисидаги масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, рақамли технологиялар, компьютер, интернет, мобил телефон

1. Кириш

Бугунги кунда иқтисодиётнинг рақамлаштириш масаласи Ўзбекистонда давлат даражасига кўтарилган бўлиб, бу борада кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва технологик ривожланиш шароитида Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланишини рақамли иқтисодиётнинг жадал ўсишисиз тасаввур қилиш қийин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев Олий Мажлис Сенати ва Қонунчилик палатасига қилган Мурожаатномасида (2020): “Албатта, рақамли иқтисодиётни шакллантириш керакли инфратузилма, кўп маблағ ва меҳнат ресурсларини талаб этишини жуда яхши биламиз. Бироқ, қанчалик қийин бўлмасин, бу ишга бугун киришмасак, қачон киришамиз?!”

Рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, ортиқча харажатларни камайтиради. Шу билан бирга, мени жуда қаттиқ ташвишга соладиган ва безовта қиладиган энг оғир иллат – коррупция балосини йўқотишда ҳам улар самарали воситадир. Буни барчамиз теран англаб олишимиз даркор”¹ деб

2. Адабиётлар шарҳи.

Бугунги кунда рақамли иқтисодиёт бу ривожланишнинг замонавий босқичидир ва ҳаётимизда ахборотлар оқими билан белгиланади, ўрни билан тавсифланади.

Рақамли иқтисодиёт – бу ўзига хос назария бўлиб, унинг ўрганиш объекти, ахборотлашган жамият ҳисобланади. Ҳозирги вақтга келиб, рақамли иқтисодиёт назарияси тўлалигича ҳали шаклланмаган ва кўпчилик иқтисодчилар томонидан кенг миқёсда ўрганилмоқда. Аммо, шу пайтгача ушбу рақамли иқтисодиётнинг мазмуни ноаниқ бўлиб қолмоқда, Тадқиқотчиларнинг илмий изланишлари бу

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>

соҳда етарли даражада ўрганилмаган, сабаби аниқ таъриф йўқ, аммо умумий фикрлар мавжуд.

Аввалига одатий "аналог", классик иқтисодиёт тушунчасини эсга олиш керак - бу жамиятнинг иқтисодий фаолияти, шунингдек, ишлаб чиқариш, тақсимлаш, айирбошлаш ва истеъмол қилиш тизимида шаклланадиган муносабатларнинг йиғиндиси ёки бозор иқтисодиёти модели талаб, таклиф ва рақобатга асосланган иқтисодиёт. Компютер, Интернет ва мобил телефонлардан фойдаланиш аллақачон "истеъмол" сифатида кўриб чиқилиши мумкин, бу ҳолда рақамли иқтисодиёт Интернет, мобил алоқа ва АКТ воситачилик қиладиган иқтисодий муносабатларнинг бир қисми сифатида ифодаланиши мумкин.

Иқтисодчи-социологларнинг таърифига кўра «рақамли иқтисод бизнинг ҳақиқатимизни тўлдирувчи виртуал муҳитдир»². Россиялик олим А.А.Энговатова фикрига кўра: «Рақамли иқтисод – бу маълумотни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, сақлаш ва узатишнинг янги усуллари, шунингдек, рақамли компьютер технологиялари асосида ишлаб чиқилган иқтисодиётдир. Ушбу иқтисодий модел доирасида мавжуд бозорга асосланган бизнес моделлари радикал ўзгаришларга рўбаро келади, қўшилган қиймат модели сезиларли даражада ўзгаради, иқтисодиётдаги барча даражадаги воситачиларнинг қиймати кескин камаяди. Бундан ташқари, маҳсулотни шакллантиришга алоҳида ёндашувнинг аҳамияти ортиб бормоқда, чунки энди биз ҳамма нарсани симуляция қилишимиз мумкин»³

Мешчеряков Роман - "рақамли иқтисодиёт" атамасига иккита ёндашув мавжуд деб ҳисоблайди. Биринчи ёндашув "классик": рақамли иқтисодиёт бу рақамли технологияларга асосланган иқтисодиётдир ва бундан ташқари, фақат электрон маҳсулотлар ва хизматлар соҳасини тавсифлаш янада тўғри бўлади. Классик рақамли иқтисодиёт га мисоллар - телетиббиёт, масофадан туриб ўқитиш, тиббий таркибни сотиш (филмлар, телевизорлар, китоблар ва бошқалар). Иккинчи ёндашув кенгайтирилган усулдир: "рақамли иқтисодиёт" бу рақамли ёрдамида иқтисодий ишлаб чиқаришдир⁴.

Кувалдин Виктор Борисович "Рақамли иқтисодиёт"ни "мегаиктисодиёт" атамаси билан атайди⁵.

Энговатова Александра - "Рақамли иқтисодиёт" га- қуйидаги таърифни беради: "Рақамли иқтисодиёт - бу маълумотларни яратиш, қайта ишлаш, сақлаш, узатишнинг янги усулларига, шунингдек рақамли компьютер технологияларига асосланган иқтисодиётдир." Ушбу таъриф доирасида, Александра

² Калужский М.А. Маркетинговые сети в электронной коммерции: институциональный подход: монография / изд.3-е, перераб. и доп. – ОмГТУ. – М.-Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 338 с.

³ А.А.Энговатова, Т.В.Поспелова Цифровая экономика: рекламный лозунг или реальность? Трансформация бизнес-моделей в условиях цифровой экономики, серия Сборник материалов научно-практической конференции «Неделя инноваций» 12-18 декабря 2017г

⁴ <https://ria.ru/20170616/1496663946.html>

⁵ <https://ria.ru/20170616/1496663946.html>

Энговатованинг таъкидлашича, мавжуд бозор бизнес моделлари тубдан ўзгармоқда, қўшимча қиймат яратиш модели сезиларли даражада ўзгаради, иқтисодиётнинг барча даражаларида воситачиларнинг қиймати кескин пасаяди. Бундан ташқари, маҳсулотни шакллантиришга индивидуал ёндашувнинг аҳамияти ортиб бормоқда - энди биз ҳар қандай нарсани моделлаштиришимиз мумкин⁶.

Д.Тапскотт "Рақамли иқтисодиёт"ни "Билимларга асосланган иқтисодиёт" деб таъриф беради⁷.

Бизнинг фикримизча рақамлаштириш жараёни мамлакат иқтисодиётида борган сари ривожланиб боради. Иқтисодиётнинг рақамли сегменти мамлакат иқтисодиёти ва жамиятда рўй берган сифат ўзгаришлари туфайли долзарб аҳамиятга эга бўлади.

3. Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Рақамли иқтисодиёт рақамли технологияларга асосланган ишлаб чиқаришдир. Ҳозирги кунда дунё аҳолисининг қарийб ярми Интернетни ўқитиш ва бизнес юритиш учун кундалик ҳаётда ишлатади. Савдо сотиқларнинг электрон тарзда ташкил этилиши келажакда виртуал савдо ҳажми савдо муносабатларининг стандарт турларидан ошиб кетишини кўрсатмоқда..

Рақамли пуллардан фойдаланиш қулайроқ, чунки бугунги кунда ҳаммамизнинг ойлик иш ҳамаошларимиз пластик карталарга тушади, электрон тўлов орқали коммунал хизматлар, телефон, интернет ва бошқа маҳсулоту хизматларга тўлов қиламиз, электрон тарзда солиқ декларацияси топширамиз, картадан картага пул ўтказамиз, уйга таом буюртма қиламиз ва ҳоказолар.

Виртуал ҳаёт - бу янги маҳсулотлар ишлаб чиқариладиган ва ғаройиб ғоялар амалга ошириладиган соҳа. Янги ихтироларни синаш янада осонроқ ва тезроқ бўлди - ҳақиқий синовларга эҳтиёж қолмайди. Эмуляция сизга минимал харажат билан янги маҳсулотларнинг ижобий ва салбий томонларини аниқлаш имконини беради. Электрон иқтисодиёт, мутахассисларнинг фикрига кўра, одатдаги бизнес жараёнлари ва бизнес алоқаларини бутунлай ўзгартиради

Рақамли иқтисодиётнинг асосий йўналиши Интернет орқали хизматларга тез ва осон киришни таъминлашдир. Рақамли технологияларнинг афзаллиги паст нархлардир, бу эса истеъмолчилар учун товарлар ва нархларнинг пасайишига таъсир қилади. Масалан, китобнинг электрон версиясини босма ҳамкасбидан камида 25 фоизга арзонроқ сотиб олиш мумкин. Севимли санъаткорларимизнинг виртуал нашрлари стандарт оммавий ахборот воситаларида ёзувларга қараганда арзонроқ.

⁶ <https://ria.ru/20170616/1496663946.html>

⁷ С.С. Гулямов, Р.Ҳ. Аюпов, О..М. Абдуллаев Г.Р. Балтабаева
рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялари 9 бет

Рақамли иқтисодиёт ғоялари XX асрнинг охирида, глобал Интернет ҳаётнинг барча соҳаларига кириб боришни бошлаганида пайдо бўлди. Дастлаб, мижозлар дастур орқали тармоқ орқали, кейинчалик эса ўйинлар ва китобларни сотиб олишлари мумкин эди. Вақт ўтиши билан ҳар қандай маҳсулотни уйингиздан чиқмасдан сотиб олиш мумкин бўлди. Уйдан чиқмасдан буюртма бериш ва тўлаш мумкин бўлган дастурий таъминот, компьютер ўйинлари ва электрон китобларни сотиш бозори фаол ривожлана бошлади.

Иқтисодчиларнинг фикрига кўра, рақамли бозорнинг барча иштирокчилари катта дивидендларни кутмоқдалар:

- ишсизлар сонининг камайиши;
- ёпиқ бозорларга кириш;

Харажатларни камайтириш.

Виртуал иқтисодиёт воситалари меҳнат унумдорлигини ошириши ва ҳар қандай мижознинг эҳтиёжларини қондириши мумкин. Электрон тижорат хизматлар ва товарларни сотишни тезлаштириш, реклама кампанияларининг самарадорлиги ва тўлов хизматларидан фойдаланиш орқали инкироз эҳтимолини камайтириши мумкин.

4. Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб айтганда, рақамли иқтисодиёт расмийлаштирилиши мумкин бўлган ҳамма нарсани қамраб олиши мумкин, яъни мантиқий даврларга айлантирилади. Ҳар қандай вазиятда ушбу "бирор нарсани" ишлаб чиқариш, тақсимлаш, алмашиш ва истеъмол қилиш тизимига мослаштириш учун имконият топади. Рақамли иқтисодиёт - иқтисодиётни сохталаштириш имконияти чеклайдиган, давлатдан тортиб қуйидаги корхоналар, бизнесменларни бир хилда манфаатдорлигини таъминлайдиган иқтисодиётдир. Рақамли иқтисодиётга ўтиш – ислохотларда мантиқий кетма-кетликнинг муносиб давомчисидир.

Мамлакатимиз томонидан рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йўлини танлаганлиги ахборот технологиялари соҳасида янги йўналишлар очиб беради.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>

2.С.С. Гулямов, Р.Ҳ. Аюпов, О.М. Абдуллаев, Г.Р. Балтабаева. Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялар. Т.: ТМИ, “Иқтисод-Молия” нашриёти, 2019, 447 бет.

2.<https://ria.ru/20170616/1496663946.html>

РИА Новости (<https://ria.ru/20170616/1496663946.html>)

Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин

МОСКВА, 16 июн – РИА Новости, Анна Урманцева.

3. <http://biznes-daily.uz/uz/gazeta-birja/69803-raqamli-iqtisodiyot-nima>

Рақамли иқтисодиёт нима?-мақола Шаҳноза Соатова,Адлия вазирлиги масъул ходими

4.Н.Жумаев.Рақамли иқтисодиёт аҳолининг яшаш даражасини юксалтириш, реал даромадини оширишга хизмат қилади,Халқ сўзи газетаси,220йил 30январь